

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ
УКРАЇНИ**

4 (41) / 2014

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку вченою радою Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського
Протокол № 10 від 23 червня 2014 р.

Київ – 2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Івашенко Л. Я. – доктор педагогічних наук, професор
Маслов В. С. – доктор педагогічних наук, професор
Свистун В. І. – доктор педагогічних наук, професор
Стефаненко П. В. – доктор педагогічних наук, професор
Ягупов В. В. – доктор педагогічних наук, професор
Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор
Корольчук М. С. – доктор психологічних наук, професор
Ложкін Г. Н. – доктор психологічних наук, професор
Малхазов О. Р. – доктор психологічних наук, професор
Осьодло В. І. – доктор психологічних наук, професор
Стасюк В. В. – доктор психологічних наук, професор
Лисенко О. Є. – доктор історичних наук, професор
Рибак М. І. – доктор історичних наук, професор
Сидоров С. В. – доктор історичних наук, професор
Шевчук В. П. – доктор історичних наук, професор
Мосов С. П. – доктор військових наук, професор
Семон Б. Й. – доктор технічних наук, професор
Богайчук В. Ж. – кандидат політичних наук, доцент
Мулява В. Д. – кандидат філософських наук, доцент

РЕДАКЦІЯ:

Редактор – **Стасюк В. В.**, доктор психологічних наук, професор
Відповідальний секретар – **Богайчук В. Ж.**, кандидат політичних наук, доцент

Засновник – Національний університету оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника КВ № 16922-5692 ПР від 15. 07. 2010 р.

Згідно постанови президії ВАК України від 01. 07. 2010 р. № 1-05/5 збірник “Вісник Національного університету оборони України” визнано фаховим виданням у галузі психологічних наук, та постанови президії ВАК України від 16. 12. 2009 р. № 1-05/6 у галузі педагогічних наук.

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29

ЗМІСТ

Питання педагогіки

<i>Білик Р. М., Тверезовська Н. Т.</i> Практичні аспекти соціально-педагогічної роботи у закладах інтернатного типу.....	7
<i>Болдирев О. В.</i> Організаційно-педагогічні умови формування педагогічної фасилітації у майбутніх офіцерів-прикордонників.....	12
<i>Вітченко А. Ю.</i> Проблеми організації самостійної роботи студентів з лінгвокраїнознавства.....	18
<i>Галкіна В. Д.</i> Зміст і структура іншомовної професійної компетентності майбутніх магістрів військового управління.....	24
<i>Гаркавицев Є. І.</i> Сутність поняття «професійна надійність» майбутнього працівника органів внутрішніх справ.....	30
<i>Глазунова О. Г., Волошина Т. В.</i> Інформаційно-комунікаційні технології організації формальної, неформальної та інформальної самостійної роботи студентів ІТ-спеціальностей.....	35
<i>Журавська Н. С.</i> Методика виховання у вищих навчальних закладах країн європейського союзу та України: порівняльний аспект.....	44
<i>Касаткін Д. Ю.</i> Аналіз світових і національних рейтингів ВНЗ на прикладі Національного університету біоресурсів і природокористування України.....	50
<i>Коліцаков В. М.</i> Проблеми розумного мислення.....	56
<i>Кочина В. В.</i> Сутність і структура поняття «культура професійного спілкування» майбутніх фахівців залізничної галузі.....	63
<i>Лисенко Б. В., Кубицький С. О.</i> Робота соціального педагога з вчителями та батьками щодо підтримки обдарованих дітей і молоді.....	68
<i>Мишенюк Р. М., Діденко О. В.</i> Критерії, показники і рівні розвиненості професійної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону.....	74
<i>Паламаренко І. О.</i> Урахування досвіду Великої Британії при підготовці сімейних лікарів в Україні.....	80
<i>Подокшица Д. І.</i> Методика проведення навчальної практики «з ремонту газового обладнання» при підготовці майбутніх техніків.....	87
<i>Романюк І. М.</i> Розбудова системи підготовки кадрів для органів по роботі з особовим складом Збройних Сил України як загальна наукова проблема.....	92
<i>Серховець С. В.</i> Критерії, показники та рівні готовності майбутніх офіцерів правоохоронних органів до кінологічного забезпечення оперативного-службової діяльності.....	97
<i>Суслов Т. О.</i> Навчально-методичне забезпечення спецкурсу із формування професійно-екологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до природоохоронної діяльності.....	103
<i>Тарасюк В.</i> Класифікація та напрями застосування освітньо-інформаційних технологій у навчальному процесі.....	107
<i>Тверезовська Н. Т.</i> Технологічні підходи до розробки педагогічного наповнення курсів дистанційного навчання.....	111
<i>Тогочинський О. М.</i> Особливості соціальної компетентності офіцерів Міністерства внутрішніх справ України.....	117
<i>Третяк О. С.</i> Проектування підсистеми технологічного компоненту в системі підготовки вчителя історії до педагогічної взаємодії.....	123
<i>Федоренко О. І.</i> Використання ділових ігор при вивченні правових дисциплін у процесі підготовки майбутніх правоохоронців до професійної діяльності.....	129
<i>Швець Д. В.</i> Модель формування готовності майбутніх офіцерів ОВС до охорони і забезпечення громадського порядку.....	135

Питання психології

<i>Айвазян Л. Ю.</i> Загальнопсихологічні характеристики різновидів самотності.....	140
<i>Балушок М. В.</i> Саморегуляція як фактор внутрішньоособистісного конфлікту в юнацькому віці.....	146
<i>Барко В. І., Смірнова О. М.</i> Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства.....	152
<i>Барчій М. С., Фозекош А. В.</i> Комунікативна культура як складова психологічної компетентності майбутніх психологів.....	156
<i>Березовська Л. І., Смоляк М. А.</i> Психологічні особливості адаптації школярів до навчання.....	162
<i>Блінов О. А.</i> Види та напрями психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям.....	168
<i>Вербіцька Л. Ф.</i> Ключові складові психологічної та професійної компетентності майбутнього економіста-педагога.....	174
<i>Вінтоняк В. Ф.</i> Психологічний тренінг як засіб розвитку професійного «Я-образу» офіцера.....	180
<i>Воробійова І. В., Мацегора Я. В.</i> Роль життєвих домагань особистості у здійсненні впливу мотивів вибору професійної діяльності на успішність її освоєння у курсантів вищих військових навчальних закладів.....	186

<i>Гаврюшенко В. В.</i> Сихологічні аспекти прийняття рішення командиром у проблемних ситуаціях.	191
<i>Дворецький В. П.</i> Шляхи вдосконалення професійно-психологічного добору та психологічного супроводу військовослужбовців.	198
<i>Дубяга А. А.</i> Готовність до ризику у професійній діяльності в уявленнях військовослужбовців Національної гвардії України.	205
<i>Євдокимова Н. О.</i> Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. ...	211
<i>Зубовський Д. С., Татарінов Є. В.</i> Невербальні прояви в процесі дезінформування.	218
<i>Каменюк Ю. В.</i> Патріотизм як професійна властивість військовослужбовців: етимологічний аспект.	224
<i>Каськов І. В., Марчевська А.А.</i> Теоретичні аспекти тривожності та її вплив на самооцінку в юнацькому віці.	230
<i>Кошонько Г. А.</i> Психологічні проблеми міжособистісних конфліктів подружжя.	236
<i>Ларіонов С. О.</i> Особливості саморегуляції психічних станів депресії-агресії у працівників органів внутрішніх справ.	243
<i>Литвинчук Л. М.</i> Особливості використання музичної дії в психологічній роботі з наркозалежними. ...	248
<i>Макаренко П. В.</i> Гендерні особливості копінг-поведінки працівників ОВС.	252
<i>Мацегора Я. В., Воробійова І. В.</i> Автоматизація професійного психологічного відбору як засіб зниження ймовірності виникнення помилкових дій у фахівців екстремального профілю діяльності. ...	257
<i>Модестова Т. В.</i> Деякі аспекти формування соціальної інтеракції.	262
<i>Москалець В. П.</i> Проблема вивчення поняття «готовність до професійної діяльності» у психології. ...	268
<i>Назаренко І. І.</i> Рівні сформованості компонентів психологічної готовності рятувальників до діяльності.	274
<i>Підбуцька Н. В.</i> Особливості та чинники самоактуалізації майбутніх інженерів.	280
<i>Приходько І. І.</i> Функціональний зміст трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності.	287
<i>Романенко О. В.</i> Наукові засади вивчення іміджу як психологічної категорії.	293
<i>Самохвалов О., Хуртенко О.</i> Психологічна готовність спортивних психологів до професійного супроводу спортсменів – інвалідів.	299
<i>Сапга М. М.</i> Кризова свідомість як фактор діяльності правоохоронців в умовах аномії.	304
<i>Стасюк В. В.</i> Авторитет та лідерство командира: визначення, зміст.	309
<i>Тирон О. М.</i> Стереотипи в сприйнятті моряків міжнародного екіпажу.	313
<i>Хуртенко О.</i> Оцінка рівня техніко-тактичної майстерності та прояву психологічних показників інтелектуального компонента кваліфікованих спортсменів.	318
<i>Чекулась М. А.</i> Психологічна структура управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ.	323
<i>Черкашин Д. К.</i> Особливості адаптації молоді до умов навчання у вищому навчальному закладі.	329
<i>Чухраєва Г. В., Помацалюк А. Р.</i> Внутрішньоособистісні конфлікти у професійному становленні курсантів оперативно-розшукової діяльності навчальних закладів МВС України.	333
<i>Шатило Ю. П.</i> Тренінг «Розвиток комунікативних навичок ведення переговорів»: організаційно-методичні рекомендації.	338
<i>Шмаргун В. М.</i> Інтелектуальні якості людини.	344
<i>Щербина В. Л.</i> Типологія цілісності особистості в умовах сучасного суспільства	350

Соціально - правові питання

<i>Баранівський В. Ф.</i> Ідеологічні засади війн у сучасному світі.	356
<i>Деменко О. Ф.</i> Пріоритети зовнішньої політики України на сучасному етапі.	362
<i>Дузь-Квятченко О. П., Лисицин Е. М., Панкратова О.С.</i> Глобалізація як визначальний чинник щодо політичної стратегії України.	368
<i>Захарченко І. М.</i> Питання обґрунтованості в наш час кримінальної відповідальності за утримування, осквернення або знищення релігійних святинь з історичної точки зору.	375
<i>Оліфіров О. О., Васюкова Н. В., Лиман Р. М.</i> Гендерний фокус сучасної миротворчості.	381
<i>Тімофєєв Ю. П., Бейкун А. Л.</i> Організаційно-правові питання та дискусійні аспекти впровадження процесуального механізму психологічного вивчення окремих категорій осіб офіцерського складу Збройних Сил України.	386
ДО ВІДОМА АВТОРІВ	392

CONTENTS

Issues of pedagogy

<i>Bilyk R., Tverezovska N.</i> Social and educational work in residential care.....	7
<i>Boldyrev O.</i> Organizational and pedagogical condition is formation of pedagogical facilitation of future officers and border guards.....	12
<i>Vitchenko A. Yu.</i> The problems of organization the students self-work at linguistic and country studies.....	18
<i>Galkina V. D.</i> Features and structure of professional foreign language competence of future military masters.....	24
<i>Garkavtsev Y.</i> This essence about concept of "professional reliability" for future police officers.....	30
<i>Glazunova O., Voloshyna T.</i> Information and communication technology organization of formal, nonformal and informal independent work students it specialities.....	35
<i>Zhuravska N. S.</i> Methods of education in higher education institutions of eu countries and Ukraine: a comparative analysis.....	44
<i>Kasatkin D.</i> Analysis of world and national university ranking in example of national university of life and environmental Ukraine.....	50
<i>Kolpakov V. M.</i> Problemi rozumnaya myslene.....	56
<i>Kochina V. V.</i> The essence and structure of the concept "professional communication culture" of future specialists in the railway field.....	63
<i>Lysenko B., Kubitskiy S.</i> The work of social pedagogy with teachers and parents to support gifted children and youth.....	68
<i>Mishenyuk R. M., Didenko O. V.</i> Criteria and indicators of the level of development of professional competence management officers of state border.....	74
<i>Palamarenko I.</i> Accounting experience in preparing the british family physicians in Ukraine.....	80
<i>Podokshina D.</i> Methods of training practices "for repair gas equipment" in preparation for future technicians.....	87
<i>Romanyuk I. M.</i> Development of training for bodies work with staff as a general scientific problems.....	92
<i>Serhovets S. V.</i> Criteria, factors and levels of readiness of future law-enforcement officers for ensuring canine support of operational and service activity.....	97
<i>Suslov T. O.</i> Education and methodological support of special course within vocational and environmental readiness formation of future border guard officers' with regard to environmental protection activities.....	103
<i>Tarasyuk V.</i> Classification and application directions informational and educational technologies in educational process.....	107
<i>Tverezovska N.,</i> Technological approach to the development of distant learning pedagogic systems.....	111
<i>Tohochynskyy O. M.</i> Features of social competence officers of the ministry of internal affairs of Ukraine.....	117
<i>Tretjak O.</i> Projecting the technological component subsystem in the system of history-teacher pedagogical interaction training.....	123
<i>Fedorenko E. I.</i> Professional role plays in teaching law courses for career in law enforcement.....	129
<i>Shvets V. D.</i> Model of formation of future officers of law enforcement agencies to maintain public order.....	135

Issues of psychology

<i>Ayvazyan L. Y.</i> General psychology features of loneliness varieties.....	140
<i>Balushok M. V.</i> The self-regulation as a factor of intrapersonal conflicts in youthful age.....	146
<i>Barco V. I., Smirnova O.</i> Theoretical basics for definition of the name "gender equality in the activities of the bodies of internal affairs in Ukraine" at the present stage of development.....	152
<i>Barchij M. S., Fozekosh A. V.</i> Communicative culture as a component of psychological competence of future psychologists.....	156
<i>Berezovskaya L. I., Smoljak M. A.</i> Psychological features of adaptation of schoolboys are to studies.....	162
<i>Blinov O. A.</i> Types and areas of psychological support of servicemen with psychological traumas.....	168
<i>Verbytska L. F.</i> Key components of psychological and professional competence future economist and educator.....	174
<i>Vintoniak V. F.</i> Psychological training as a mean of officer professional "self-image" development.....	180
<i>Vorobyova I. V., Matsegora Y. V.</i> Role of vital aspirations of the personality in implementation of influence motives a choice of professional activity on success of its mastering by cadets of the highest military educational institutions.....	186
<i>Havriushenko V. V.</i> Psychological aspects of making decisions by commander in problematic situations... ..	191
<i>Dvoretzky V.</i> Ways of professional psychological selection and psychological support military.....	198
<i>Dubyaga A.,</i> Readiness for risk in professional activity in representations of the military personnel of national guard of Ukraine.....	205
<i>Yevdokymova N. O.</i> Socio-psychological training as the technology development of the individual student.....	218
<i>Zubovsky D. S., Tatarinov Y. V.</i> Non-verbal manifestations of the disinformation process.....	218
<i>Kamenuk U. V.</i> Patriotism as a professional quality personnel.....	224

Kaskov I. V., Marchevskaya A. A. Theoretical aspects of anxiety and its effect on self-rating in youth age.	230
Koshonko G. A. Psychological problems interpersonal conflicts spouses.	236
Larionov S. O. The features of self-regulation of depression-aggression mental states of police officers.	243
Litvinchuk L. M. Features of the musical influence of psychological work with drug addicts.	248
Makarenko P. V. The gender-specific features of police officer's coping-behavior.	252
Matsegora Y. V., Vorobyova I. V. Automation of professional psychological selection as means of decrease in probability emergence of wrong actions at experts of an extreme profile of activity.	257
Modestova T. V. Some aspects of the social interaction formation.	262
Moskalets V. P. The problem of studying the concept of "Readiness for professional activity in psychology.	268
Nazarenko I. Levels of formation components psychological readiness rescuers to activities.	274
Pidbutska N. V. Features and factors of self-actualization of future engineers.	280
Prikhodko I. I. Functional contents of transformational model of psychological safety of person of extreme kind of activities specialist.	287
Romanenko O. V. Scientific basis of studying image as a psychological category.	293
Samokhvalov O., Hurtenko O. Psychological willingness of sport psychologist to professional supports of sportsmen with disabilities.	299
Sappa M. Crisis consciousness as a factor of activities of law enforcement officers in conditions of anomie.	304
Stasyuk V. V. Commander authority and leadership: definition, content.	309
Tyron O. Stereotypes in perception of seafarers of an international crew.	313
Hurtenko O. Evaluation of the technico – tactical skills level and manifestation psychological indicators of intellectual component of skilled sportsmen's.	318
Chekulaev M. A. Psychological structure of managerial capabilities of leaders of organs of internal affairs.	323
Cherkashyn D. K. Characteristics of adaptation to the terms of youth studies in higher educational institutions.	329
Chuhraeva A. V., Pomatsaluyk A. R. Intrapersonal conflicts in the professional development of cadets of the operational-search activity of educational institutions of the ministry of internal affairs of Ukraine.	333
Shatylo I. Training "development of communication skills in negotiation" organizational and methodical recommendations.	338
Shmarhun V. M. Intellectual qualities of a person.	344
Shcherbyna V. L. Tipologiya tsilisnosti osobistosti minds suchasni suspilstva	350

Social and legal issues

Baranivskiy V. F. Ideological bases of wars in the modern world.	356
Demenko O. F. Ukraine foreign policy priorities at the present stage.	362
Duz-Kryatchenko O. P., Lisitzin E. M., Pankratova O. S. Globalization as determinative factor for Ukrainian political strategy.	368
Zakharchenko I. N. Question the validity of criminal responsibility nowadays for the retaining, desecration and elimination of objects of religious worship from a historical perspective.	375
Oilifirov O. O., Vasyukova N. V., Lyman R. M. Highlighting gender issues in modern peacekeeping.	381
Timofieiev Y., Beikun A. Management and legal issues and disputing aspects of the procedural mechanism implementation of psychological examination of the certain categories of the armed forces of Ukraine officers staff.	386
INFORMATION FOR AUTHORS.	392

*Приходько І. І., доктор психологічних наук, с.н.с.,
начальник НДЦ Національної академії Національної
гвардії України (м. Харків)*

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ

За допомогою психосемантичного методу та методики «Незакінчені речення» розроблено трансформаційну модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності. У звичайних умовах діяльності вона складається з таких компонентів: морально-комунікативного, мотиваційно-вольового, ціннісно-смыслового та внутрішнього комфорту. Розкрито зміст функціональних елементів системи психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності.

Ключевые слова: психологическая безопасность, экстремальные виды деятельности, трансформационная модель, функциональная организация.

С помощью психосемантического метода и методики «Незаконченные предложения» разработана трансформационная модель психологической безопасности личности специалиста экстремального вида деятельности. В обычных условиях деятельности она состоит из таких компонентов: морально-коммуникативного, мотивационно-волевого, ценностно-смыслового, внутреннего комфорта. Раскрыто содержание функциональных элементов системы психологической безопасности личности специалиста экстремального вида деятельности.

Ключові слова: психологічна безпека, екстремальні види діяльності, трансформаційна модель, функціональна організація.

Постановка проблеми. Після соціально-політичних подій, які відбувалися в Україні за останні півроку («революція гідності» та антитерористична операція, що проводиться на сході країни), зростає кількість осіб, які отримали травматичний життєвий досвід і вимушені пристосовуватися до навколишнього середовища, що змінилося, заново створювати свій соціальний і особистісний простір. Психологічні наслідки цих екстремальних ситуацій нерідко виявляються більш вагомими за своїми соціально-психологічними впливами, ніж самі події. Все це має безпосереднє відношення до однієї з основних потреб людини – безпеки та диктує необхідність пошуку ефективних шляхів забезпечення і підтримки психологічних аспектів життєстійкості, опірності людини та суспільства до негативних зовнішніх і внутрішніх загроз. На жаль, проблема психологічної безпеки людини сьогодні є малодослідженою у вітчизняній науці; невизнаною як загальноприйнята й науково обґрунтована самостійна специфічна форма національної безпеки для зарубіжної. Проте, на сучасному етапі розвитку науки склалися всі підстави для визнання цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях психологічна безпека використовується в різних аспектах вивчення життєдіяльності людини: (1) при вивченні надзвичайних ситуацій, аварій і катастроф, що

характеризуються значними матеріальними, соціальними й екологічними наслідками (Л.О. Александрова, В.О. Бодров, Т.М. Краснянська, Г.Г. Почепцов, О.В. Тімченко та ін.), де досліджується роль людського фактору при виникненні цих ситуацій, проводиться детальний аналіз психологічних аспектів дій людей, зайнятих на об'єктах підвищеного ризику, а також їх наслідків (М.А. Котик, М.С. Корольчук, І.П. Пістун, В.В.Рибалка та ін.); (2) при вивченні проблем інформаційної, інформаційно-психологічної й організаційної безпеки людини й суспільства (І.О. Баєва, Г.В. Грачев, О.Ю. Зотова, І.М. Панарін, Я.В. Подоляк, С.К. Рощин та ін.); (3) дослідженнями у новій галузі знань – ризикології, в якій вивчаються її різні аспекти: психологічні, соціальні, політичні, технологічні, фінансові, екологічні й інші ризики, прогнозуються їхні наслідки (І.Б. Бовіна, С.П. Іванова, Є.П. Ільїн, Н.Л. Шликова, С.І. Яковенко та ін.); (4) при вивченні проблеми психологічного захисту особистості й суспільства, а також культури безпеки як процесу збереження й розвитку цілей, ідеалів, цінностей, норм і традицій людини, родини й суспільства (Т.С. Кабаченко, Т.І. Колеснікова, В.О. Лефтеров, О.М. Столяренко й ін.). Однак ґрунтовних наукових досліджень, присвячених вивченню психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності, ані у вітчизняній, ані в зарубіжній психології до теперішнього часу не проводилося.

Мета статті – на підставі проведення емпіричних досліджень системи психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності визначити зміст її функціональних елементів.

Виклад основного матеріалу. Для розроблення структурно-функціональної моделі психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності нами використовувалися психосемантичний метод та методика «Незакінчені речення» (у модифікації автора). Емпіричну базу дослідження склали результати експертної оцінки 69 психологів внутрішніх військ МВС України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, 46 представників ризиконебезпечних професій (військовослужбовці спеціальних підрозділів ВВ, співробітники оперативних підрозділів МВС, а також особовий склад, що застосовував зброю на ураження; 38 учених та викладачів вищих навчальних закладів України, 36 офіцерів військових частин і з'єднань ВВ – керівників різного рівня. У результаті проведеного дослідження з використанням факторного аналізу була розроблена трансформаційна модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності, яка складається з [5]:

– чотирифакторної структури психологічної безпеки особистості у звичайних умовах життєдіяльності, в яку входять наступні компоненти: морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий, ціннісно-смысловий і внутрішнього комфорту;

– чотирифакторної структури психологічної безпеки особистості в екстремальних умовах діяльності, яку складають такі компоненти: морально-вольова урегульованість, стратегії подолання стресових ситуацій, ціннісно-смысловий, посттравматичне зростання / регрес.

Кожен блок має своє структурне наповнення, власні функції, особливості динаміки, взаємозв'язки з іншими блоками. Передбачається єдність функціонування компонентів ПБО у реалізації її мети – створення припустимо безпечних умов для реалізації особистісного потенціалу. Ми навмисне так широко формулюємо мету ПБО, оскільки її звуження до поняття «захисту» є застарілим, таким, що не відповідає сучасній науковій думки. Так, захист, який істотно обмежує розвиток особистості, у кінцевому результаті призводить до її деградації, а отже, не

виконує свого основного призначення – *збереження особистості*.

Такий зміст мети ПБО став можливим завдяки основним положенням теорії особистості О.М. Леонтьєва [3]. Виведення вченим поняття «особистість» за рамки психіки у площину стосунків з оточуючим світом, розгляд особистості як реалізації взаємовідносин зі світом, як буття, є важливим моментом для розуміння мети функціонування системи ПБО, яка не може бути зведена тільки до забезпечення відчуття безпеки, а має сприяти самореалізації особистості, бо лише в такому вигляді – активній взаємодії із зовнішнім соціальним світом – особистість і може існувати та розвиватися. Такому розумінню мети, не в останню чергу, сприяють і результати наведеного вище факторного аналізу, де істотну вагу мають мотиви та смисли. Так, за О. М. Леонтьєвим, сама особистість розглядалась як система діяльностей (мотивів). Отже, ідеї «нової психології» О. М. Леонтьєва можна вважати історичним підґрунтям для побудови структурно-функціональної моделі ПБО.

Отже, докладніше розглянемо функціональну складову кожного компоненту моделі ПБО фахівця екстремального виду діяльності.

Основне призначення **морально-комунікативного компоненту** полягає у забезпеченні прийнятної взаємодії з оточуючим світом, так як основне завдання – безпека особистості, що, насамперед, є важливим у забезпеченні оптимального рівня взаємодії з соціальним оточенням. Реалізація цього завдання залежить від наявних комунікативних якостей, знань соціальних норм, які на рівні міжособистісної взаємодії, частіш за все, представлені нормами моралі. Соціальні норми структурують соціальний простір, роблять його певною мірою передбачуваним, що сприяє зниженню напруження у стосунках, дозволяє прогнозувати результати взаємодії. Знання соціальних норм і розвинені комунікативні якості дозволяють особі уникати небажаних і створювати сприятливі умови для особистісного розвитку.

Необхідно зазначити, що розвинені комунікативні якості дозволяють шляхом залучення зовнішніх ресурсів (допомоги соціального оточення) реалізовувати мотиви, які значно перевищують можливості однієї людини. Крім того, чутливість до допомоги є однією з умов продуктивного навчання, засвоєння нових способів дій і взаємодії. Нові

способи взаємодії з предметним світом і соціальним оточенням, які раніше не були використані при реалізації старих звичайних цінностей, смислів життя та мотивів, здатні утворювати нові результати, усвідомлення яких призводитиме до розвитку мотиваційної і смислової сфери особистості.

Морально-комунікативна складова досить часто розглядається окремо або як компонент конфліктологічної компетентності особи. Проте існують концепції, які розглядають особливості взаємодії із соціальним оточенням як фактор, що наряду з вольовими і смисложиттєвими особливостями впливає на самореалізацію та відчуття безпеки особистості. До таких можна віднести концепцію життєздатності Б.Г. Ананьєва, який вказує, що відчуття захищеності в колективі підвищує витривалість людини до важких випробувань і зберігає життєздатність у самих критичних обставинах [1]. Так, досить близький до нашої позиції І.М. Ільїнський визначає життєздатність як прагнення людини вижити, не деградувати у складних умовах соціального та культурного середовища, стати індивідуальністю, сформулювати смисложиттєві установки, самоствердитися, реалізувати себе і свої задатки, творчі здібності, перетворюючи при цьому середовище, та роблячи його більш сприятливим для життя [2]. Зарубіжними авторами А. Алмедом, Дж. Бонанно та ін. визначена практично тотожна психологічна категорія – *resilience* (у перекладі життєздатність, опірність, пружність, невразливість), що представляє індивідуальну здатність людини до соціальної адаптації та саморегуляції, механізм керування власними ресурсами (емоційними, мотиваційно-вольовими, когнітивною сферою) у контексті соціальних, культурних норм і середових умов [8, 9].

Погоджувачись у загальних рисах з викладеними вище поглядами, зазначимо, що морально-комунікативна складова, як і вся система ПБО, у життєдіяльності особи є постійно актуальною, а не похідною від соціальних негараздів і необхідно лише для виживання. Навіть находячись у сприятливому і толерантному суспільстві, людина, яка не дотримується норм, що регулюють стосунки у ньому, може опинитися в ізоляції, спровокувати конфлікти, і, як наслідок, втратити можливість для самореалізації. Дотримання норм нерідко вимагає від людини вольових зусиль, рефлексії своєї поведінки.

Інтеріоризовані моральні норми часто є підставою для розвитку ціннісно-смислових особливостей. Як бачимо, морально-комунікативний компонент психологічної безпеки особистості має бути як структурно, так і функціонально пов'язаний з іншими складовими системи ПБО.

Головним завданням **мотиваційно-вольового компоненту** є забезпечення реалізації обраної стратегії самореалізації особистості в різних за сприятливістю умовах. Для цього передбачається наявність гнучкого й інтенсивного механізму цілепокладання, а також розвинених вольових якостей для досягнення цілей. Гнучкість й інтенсивність цілепокладання дозволяє створювати оперативний план дій для реалізації особистих мотивів з урахуванням зовнішніх (соціальних, фізичних) умов та власних ресурсів. Вольові якості, в першу чергу, вольове зусилля сприяють реалізації розробленого плану дій, переводу його з потенційного стану в актуальний. Немаловажним для функціонування цього компоненту є здатність здійснювати корекцію впритул до повної зміни самих цілей відповідно до смислу виконуваної діяльності, якщо їх реалізація є неможливою в умовах, що склалися. Тобто ефективність функціонування цього блоку системи ПБО забезпечується поєднанням волі, спрямованої на досягнення цілі, та гнучкості, здатності переформулювати ціль – змінити спосіб дій, взагалі відмовитися від наміченого плану дій, при цьому зберегти смисл життєдіяльності.

Сформована у людини структура конкретних мотивів, вольових якостей та копінгів залежить як від наявного досвіду, в тому числі й професійного, взаємодії з зовнішнім світом, так і від ціннісно-смислового стрижня особистості. Зазначимо, що одному загальному смислоутворюючому мотиву можуть відповідати декілька приватних мотивів-цілей. І, навпаки, одні і ті ж самі мотиви-цілі можуть сприяти реалізації різних загальних смислоутворюючих мотивів. При цьому будь-яка зміна способу виконання й усвідомлення новизни отриманого результату представляє джерело розвитку загального смислоутворюючого мотиву. Незадоволеність результатом його реалізації є джерелом вдосконалення набутих знань, вмінь, навичок, спонукає до освоєння нових способів дій тощо. Така структура даного компоненту ПБО потенційно несе здатність трансформувати негативні події життя в нові можливості. Крім того,

інтенсивність цілепокладання і вольові якості дозволяють забезпечити активність життєвої позиції особистості, здатність бути провідною у стосунках із оточуючим світом, спрямованим на його зміни відповідно до власних смислоутворюючих мотивів, цінностей. Усвідомлення у себе розвиненого цілепокладання, гнучкості та вольових якостей дозволяє особі бути готовою до дій у складних умовах, потенційно здатною витримувати стресову ситуацію.

Досить близькими до нашого погляду на мотиваційно-вольовий компонент, як складову системи ПБО, є погляди, які утворилися в концепції «hardiness» С. Мадді [11] (Д.О. Леонтьев переклав як «життєстійкість» [4]), яке у 1979 році було введено С. Кобейса [10]. У рамках цієї концепції життєстійкість є системою установок і переконань про людину, світ, відносини зі світом, яка складається з компонентів: залученість (commitment), контроль (control), прийняття ризику (challenge), за допомогою яких людина розвивається, збагачує свій психічний потенціал і долає стреси, що зустрічаються на її життєвому шляху. Це поняття, за поглядами С. Мадді, Д. Кошаби, та ін. відображує психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я. Однак, як і у випадку з концепцією життєздатності, концепція життєстійкості відрізняється від розробленої моделі ПБО, насамперед, тим, що вона описує функціонування системи саморегуляції активності у стресових умовах. На нашу думку, закладені у модель ПБО механізми функціонування і відповідне структурне наповнення здатні забезпечити самореалізацію і відчуття безпеки особистості як у звичайних, так і в екстремальних умовах.

Одразу зазначимо, що в узагальненій структурно-функціональній моделі ПБО наведені функціональні назви компонентів, які співвідносяться з концепціями життєздатності та життєстійкості, не свідчать про те, що позначений блок функціонує як уся вище описана у концепціях система забезпечення життєздатності чи життєстійкості. Ці концепції за обсягом співвідносяться з усією системою ПБО, а не з окремими її компонентами. Проте в зазначених концепціях зроблено акцент на певних функціях, які в описуваній системі ПБО найбільш притаманні саме цим блокам. Так, у концепції життєздатності акцент зроблено на взаємодії з соціальним

середовищем, у концепції життєстійкості – на моменті долання труднощів і зміні погляду на них як на нові можливості, що й послужило підставою для використання назв концепцій для позначення функцій компонентів системи ПБО.

Головним завданням **ціннісно-смыслового компоненту** є формування *вісі свідомості*, яка забезпечує стійкість особистості до несприятливих умов життєдіяльності і послідовність самореалізації за будь-яких обставин. Для цього в особі має бути сформована система відношення до себе, діяльності, людей, оточуючого світу тощо, яка ґрунтується на цінностях і смислах, визначає напрями розвитку особистості й її ставлення до оточуючого, насамперед, соціального світу. Ставлення до останнього впливають на загальний напрям розвитку стосунків з ним: пристосування-унікнення-перебудова.

Послідовність реалізації життєдіяльності і відповідність соціальному оточенню підтримують сприйняття особистості цим соціальним оточенням як безпечної, такої, до якої немає необхідності застосовувати агресію. Кожна життєва невдача, фрустрація розглядається особистістю з точки зору її впливу на можливість реалізувати обрану життєву стратегію (смислоутворюючі мотиви), що дає змогу піднятися над низкою побутових проблем, які викликають негативні переживання (їх знецінення), які не завжди є суттєвими для реалізації особистості. Проте екстремальні ситуації, в яких виникає загроза та небезпека існуванню обраного способу існування і самому життю, можуть призводити до переоцінки цінностей і смислів, їх ваги у смисловій структурі особистості.

Досить подібним до нашого погляду на ціннісно-смысловий компонент ПБО є концепція В.Е. Чудновського про «оптимальний смисл життя» – характеристику смислу життя, яка поєднує реалістичність і конструктивність, відповідність смислу життя зовнішнім і внутрішнім факторам [7]. Оптимальний смисл життя, на думку автора, – це гармонійна структура смисложиттєвих орієнтацій, які істотно зумовлюють високу успішність у різних областях діяльності, максимальне розкриття здібностей та індивідуальності людини, її емоційний комфорт, що проявляється в переживанні повноти життя та задоволеності нею. Але людина часто діє не в рамках звичайної відповідності, вона максимально реалізує

свої можливості, досягаючи високих результатів як у конкретній діяльності, так і в розкритті власної індивідуальності. Таким чином, реалістичність – це відповідність смислу життя, з одного боку, наявним об'єктивним умовам, необхідним для його реалізації, з іншого – індивідуальним можливостям людини. Конструктивність смислу життя – характеристика, що відбиває ступінь позитивного або негативного впливу на процес становлення особистості й успішність діяльності людини [7]. Попри те, що у концепції автора досить добре описані можливості змін смислової сфери особистості під дією зовнішніх обставин, професійної соціалізації та її вікових вимог, в ній замало приділено увазі власній активності особистості – її здатності змінювати обставини життєдіяльності, соціальне оточення, хоча це також є способом погодження власних смислів і умов для самореалізації в оточуючому світі.

Компонент внутрішнього комфорту. Необхідно уточнити, що проведений факторний аналіз дозволив віднести до даного блоку характеристики ПБО, які співвідносяться з відчуттями, властивими фізичному «Я» (відчуття безпеки як забезпечення фізичної цілісності), проте, на нашу думку, є необхідність розширити інтерпретацію цього блоку і включити до нього усі рівні «Я» за концепцією В.В. Століна – фізичний, соціальний, особистісний [6]. Спираючись також на погляди О.М. Леонтьєва на «Я» як центру особистості [3], ми вважаємо, що виконувати функцію керування системою ПБО може лише усе «Я», а не окремі його складові. Отже, завданням компоненту внутрішнього комфорту ПБО є досягнення внутрішньої узгодженості особистості, визначення інтерпретації її досвіду і формування очікувань. В результаті функціонування цього блоку особистість переживає відчуття задоволеності або незадоволеності своїм життям, собою: негативні переживання призводять до змін напрямку активності, позитивні – закріплюють набутий досвід, консервують трансформовану структуру ПБО.

«Я» забезпечує внутрішню узгодженість особистості, відносну стійкість її поведінки завдяки тому, що новий отриманий досвід погоджується з існуючими уявленнями про себе. Якщо він відповідає уявленням про себе, то й асимілюється в «Я», якщо не вписується в існуючі уявлення про себе, суперечить вже наявній Я-концепції, то спрацьовують механізми психологічного

захисту, які допомагають особистості тенденційно інтерпретувати досвід, який травмує, або його заперечувати. Проте, якщо особа, використовуючи механізм рефлексії, здатна усвідомити невідповідність власної особистості умовам своєї життєдіяльності, то вона стає спроможною до змін себе чи до пошуку відповідного оточення. Зазначимо, що сформоване «Я» визначає очікування особистості, її уявлення про те, що повинно статися: особи, які впевнені у власній значущості, очікують, що й інші будуть ставитися до них так само; особи, які сумніваються у власній цінності, вважають, що вони нікому не можуть подобатися і починають уникати більшості соціальних контактів. Отже, таке самовідношення, що є похідним як від особливостей соціалізації, так і від власного досвіду взаємодії з оточуючим світом, впливає на загальну стратегію реалізації ПБО.

На відміну від концепції В.В. Століна, в якій «Я» надає перевагу тій чи іншій діяльності, ми ставимо «Я» у центр системи психологічної безпеки особистості, у кожному компоненті якої є свої засоби вирішення конфлікту між діяльностями, між діяльністю і умовами її реалізації (нормування стосунків, толерантність у стосунках, здатність змінити спосіб дій, узгодити його з іншими тощо), що дозволяє функціонувати системі ПБО не лише у режимі постійного «вирішення завдань на смисл».

Висновки

1. У загальному вигляді взаємозв'язки і особливості сумісного функціонування структурних компонентів системи ПБО є подібними до взаємовідношень у внутрішній структурі діяльності, що запропонована О.М. Леонтьєвим, основою якого є: мотив (діяльність) → ціль (дії) → умови (операції) та зворотний зв'язок, який не лише дозволяє оцінити відповідність задуму, отриманому результату, але й внести відповідні зміни.

2. Розвиток системи психологічної безпеки особистості може відбуватися за принципами, притаманними для розвитку мотиваційної сфери – «зсуву мотиву на ціль» та «зсуву мотиву на засіб». Проте система психологічної безпеки особистості передбачає, що особистість реалізується у багатьох діяльностях, що передбачає різноманіття мотивів, цілей, конкретних способів взаємодії з соціальним оточенням, конфлікти при перетинанні яких розв'язує центральний компонент особистості – «Я».

3. Запропонована функціональна

структура психологічної безпеки особистості є універсальною по відношенню до її змісту, хоча набутий зміст певним чином може сприяти її розвитку або деградації: наприклад, особа в результаті соціалізації може засвоювати різні цінності, прийнятні для її соціальної групи, стратегії їх реалізації та способи взаємодії зі своїм соціальним оточенням з приводу їх реалізації, проте, при оцінці їх як невідповідних «Я», може відбуватися їх часткова чи повна зміна, пошук нового соціального середовища та здійснення нового змістовного наповнення

власної (індивідуальної) системи психологічної безпеки особистості.

4. Наважитися на такі зміни може далеко не кожна особа: у кожному компоненті описаної системи психологічної безпеки особистості є механізми, які сприяють його консервуванню (закріпленню набутого – вироблення шаблону дій, власного морального кодексу, стереотипів сприйняття, установки, вироблення «рефлексу свободи», механізми, що забезпечують стійкість ціннісно-сислової сфери, захисні механізми свідомості тощо).

Література

1. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Ильинский, И. М. О воспитании жизнеспособных поколений российской молодежи [Текст] / И. М. Ильинский // Государство и дети: реальность России. – М. : Российское педагогическое агентство, 1995. – 234 с.
3. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. [Текст] / А. Н. Леонтьев. – М.: Наука, 1977. – 304 с.
4. Леонтьев, Д. А. Тест жизнестойкости [Текст] / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М. : Смысл, 2006. – 63 с.
5. Приходько, І. І. Моделювання психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності з використанням психосемантичного методу / І. І. Приходько // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2012. – Вип. 1. – С. 174-185.
6. Столин, В. В. Самосознание личности: монография [Текст] / В. В. Столин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 288 с.
7. Чудновский, В. Э. Становление личности и проблема смысла жизни [Текст] : Избранные труды / В. Э. Чудновский. – М. : Изд-во Моск. Психолого-социального ин-та, 2006. – 768 с.
8. Almedom, A. M. Resilience, hardiness, sense of coherence, and posttraumatic growth: all paths leading to «light at the end of the tunnel» / A. M. Almedom // Journal of Loss and Trauma. – 2005. – Vol. 10. – P. 253-265.
9. Bonanno, G. A. Resilience to loss and potential trauma / G. A. Bonanno, M. Westphal, A. D. Mancini // Annual Review of Clinical Psychology. – 2011. – № 7 (1). P. 511-535.
10. Kobasa, S. C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness / S. C. Kobasa // Journal of Personality and Social Psychology. – 1979 – № 37. – P. 1-11.
11. Maddi, S. The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice / S. Maddi // Consulting Psychology Journal. – 2002. – № 54. – P. 173-185.

Prikhodko I. I., doctor of psychological sciences, senior researcher

FUNCTIONAL CONTENTS OF TRANSFORMATIONAL MODEL OF PSYCHOLOGICAL SAFETY OF PERSON OF EXTREME KIND OF ACTIVITIES SPECIALIST

Functional structure of transformational model of identity psychological safety of extreme kind of activities specialist is presented. It has a four-factors structure of the psychological safety of the person: in the normal conditions of life components are as following – the moral-and-communicative, motivational-and-volitional, value-and-meaning, internal comfort; in the extreme conditions components are as following – the moral-and-volitional regulation (normativity), strategies of coping with stress situations, value-and-meaning, posttraumatic growth / regress. Proposed model allows combining concepts of resilience (A. M. Almedom, B. G. Ananiev, I. M. Ilyinskiy), hardiness (S.C. Kobasa, S. Maddi, D. A. Leontiev), optimal meaning of life (V. E. Chudnovskiy) and conflicted sense of “I” (V. V. Stolin) that exists in modern psychological science. It was made emphasis in every of mentioned above concepts on implementation of identity safety mechanisms, that correlates with problems of separate elements of general identity psychological safety system.

Keywords: psychological safety, extreme kinds of activities, transformational model, functional organization.